

РЕФЛЕКСІЯ МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА
ЯК МЕХАНІЗМ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯREFLECTION OF THE FUTURE TEACHER-MUSICIAN
AS A MECHANISM OF HIS PROFESSIONAL SELF-PERFECTION

Одним з механізмів, що дозволяє педагогу-музиканту бути стратегом своєї професійної діяльності, є рефлексія. Наявність у вчителя музичного мистецтва професійної рефлексії дозволяє йому здійснити перехід від позиції вчителя-практика, як організатора діяльності учнів на основі певного предметного змісту, до позиції вчителя-дослідника власної професійної діяльності, як особливого предмета аналізу, осмислення та оцінки. В ході рефлексивних процесів окремі художньо-педагогічні прийоми і дії, як і діяльність педагога-музиканта в цілому, набувають характеру безперервного дослідницько-творчого практичного акту. Мета статті полягає в дослідженні ролі та значення рефлексії майбутнього педагога-музиканта як одного з механізмів його професійного самовдосконалення, виявленні найзначніших функцій, що виконує рефлексія у цьому процесі. Завдяки аксіологічній функції професійної рефлексії вчитель музичного мистецтва фіксує сенс і цінність тих «суб'єктів-об'єктів», з якими вступає у взаємодію в художньо-педагогічному процесі, виявляє принципи їх оцінки, засвоює та розширює професійно-ціннісні орієнтації, виходячи з яких оцінює себе та інших. Евристична функція досліджуваної рефлексії знаходить яскраве вираження у тих якісних змінах, які завдяки рефлексивно-особистісному, творчому відношенню відбуваються як у цілісній музично-педагогічній практиці, так і у внутрішньому духовно-особистісному житті самого вчителя. Пізнавально-орієнтаційна функція знаходить своє вираження в тому, що рефлексивне ставлення допомагає вчителю музичного мистецтва на ще більш свідомій основі піддати критичному аналізу власний арсенал професійного досвіду, виявити слабкі сторони, визначити шляхи свого подальшого саморозвитку. Виявлено, що рефлексія вчителя музичного мистецтва є психологічним механізмом його саморозвитку, що виявляється у здатності педагога займати аналітичну позицію відносно себе та своєї професійної діяльності, дозволяє реалізувати індивідуально-творчі можливості пізнання та перетворення музично-педагогічної дійсності.

Ключові слова: рефлексія, майбутні вчителі музичного мистецтва, професійна рефлексія майбутнього вчителя музичного мистецтва, професійне самовдосконалення майбутнього вчителя музичного мистецтва,

функція професійної рефлексії вчителя музичного мистецтва, професійна підготовка педагогів-музикантів.

One of the mechanisms that allows a music teacher to be a strategist of his professional activity is reflection. The presence of a teacher of music art professional reflection allows him to make the transition from the position of teacher-practitioner as an organizer of students' activities on the basis of certain subject content, to the position of teacher-researcher of his own professional activity as a special subject of analysis, understanding and evaluation. In the course of reflective processes, certain artistic and pedagogical techniques and actions, as well as the activities of the music teacher in general, acquire the character of a continuous research and creative practical act. The purpose of the article is to study the role and importance of reflection of the future music teacher as one of the mechanisms of his professional self-improvement, to identify the most important functions that reflection performs in this process. Thanks to the axiological function of professional reflection, a music teacher captures the meaning and value of those "subjects-objects" with which he interacts in the artistic and pedagogical process, reveals the principles of their evaluation, learns and expands professional values, based on which evaluates himself and others. The heuristic function of the studied reflection is clearly expressed in the qualitative changes that due to the reflexive-personal, creative attitude occur both in the holistic music-pedagogical practice and in the inner spiritual and personal life of the teacher. Cognitive-orientational function finds its expression in the fact that a reflective attitude helps a music teacher on an even more conscious basis to critically analyze their own arsenal of professional experience, identify weaknesses, identify ways of further development. It is revealed that the reflection of a music teacher is a psychological mechanism of his self-development, which is manifested in the teacher's ability to take an analytical position on himself and his professional activities, allows to realize individual creative possibilities of cognition and transformation of musical and pedagogical reality.

Key words: reflection, future music teachers, professional reflection of future music teacher, professional self-improvement of future music teacher, functions of professional reflection of music teacher, professional training of music teachers.

УДК 61:06-13/1815

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.40>

Олійник Т.І.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри інструментального виконавства

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасних умовах суспільного життя професійна діяльність учителя музичного мистецтва наповнюється дедалі глибшим змістом, де особливий акцент робиться на його творчому потенціалі, вмінні застосувати свій особистісний потенціал. Високого рівня викладання може досягти лише той педагог, який володіє необхідними знаннями, вміннями та навичками, розуміє природу та специфіку

своєї діяльності, має розвинене діалектичне мислення, здатний до всебічного об'єктивного осмислення своєї музично-педагогічної діяльності, постійно перебуває у процесі саморозвитку та самовдосконалення.

Одним із механізмів, що дозволяє педагогу-музиканту бути стратегом своєї професійної діяльності, є рефлексія. Її цінність обумовлюється насамперед тим, що в ході рефлексування

об'єктивних факторів музично-педагогічної діяльності, вчителем музичного мистецтва виявляється та створюється власна особистісно-творча концепція, підґрунтя професійно-ціннісних потреб та орієнтації, цінностей, критеріїв прийнятих рішень. Таке уявлення про «належне» та «можливе» є визначальним в оцінці педагогічних явищ і процесів у професійному розвитку вчителя, а також результатів його професійно-творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема рефлексії є багатозначною, різноплановою, має філософські, психологічні, педагогічні, методичні та інші аспекти. Власне феномен «рефлексія» досліджується у працях О. Анисимова, І. Бега, М. Моляко, М. Найдьонова, Г. Щедровицького, І. Якиманської та ін. Прагнення педагога осягнути сутнісний зміст педагогічного процесу, його елементів, та особисті рефлексивно-педагогічні дії висвітлюються у доробках таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як В. Баркасі, І. Богданова, А. Богуш, Н. Гуральник, Н. Кічук, Т. Кремешна, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, А. Маркова, А. Хуторської та ін.

У контексті становлення майбутніх педагогів, інтерес представляють праці, присвячені формуванню їхньої рефлексивної компетентності: А. Веремєєва (майбутні вчителі іноземної мови), Ю. Кушеверська (майбутні вчителі фізичної культури), Куєва Луїс Давіла Сократес, В. Орлова, А. Максимова (майбутні вчителі в галузі мистецької освіти) та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на визнання значущості даної проблеми з боку багатьох фахівців, поза увагою дослідників залишаються такі її аспекти, як виявлення специфіки рефлексивної діяльності у творчому розвитку та саморозвитку особистості та пошук оптимальних умов та шляхів формування готовності майбутніх учителів музики до професійної рефлексії в системі вищої музично-педагогічної освіти. Таким чином, музично-педагогічна теорія не здатна повною мірою забезпечити викладачів ЗВО науково-методичними рекомендаціями щодо розвитку рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва.

Мета статті полягає в дослідженні ролі та значення рефлексії майбутнього педагога-музиканта як одного з механізмів його професійного свомодосконалення, виявленні найзначніших функцій, що виконує рефлексія у цьому процесі. **Виклад основного матеріалу.** Як відомо, провідними у педагогічній діяльності виступають процеси мислення, які «обслуговують» процес викладання, аналіз та корекцію діяльності учнів тощо. Сам педагог, стикаючись з суперечливими ситуаціями в професійній діяльності, вступає в рефлексивно-критичні відносини із собою. Педагогічна

рефлексія, заснована на теорії діяльності, ефективно використовує описовий, пояснювальний, формуючий, проектуєчий, трансформуючий, методичний підходи до вивчення педагогічних явищ. Загалом, рефлексія у діяльності вчителя сприймається як саморегуляція, як певна система впливу вчителя на учня під час навчально-виховного процесу.

Можна констатувати, що педагогічна рефлексія виступає однією із технологічних основ професійної підготовки вчителя. При цьому, однією з її відмінних рис є яскраво виражений гуманістичний аспект, який передбачає поєднання високих ціннісних критеріїв, оскільки в даному випадку об'єктом рефлексії є люди та взаємовідносини між ними [1, с. 71].

Розкриємо найзначніші функції професійної рефлексії вчителя музичного мистецтва. При виявленні сутності та особливостей цих функцій ми виходимо із загальнофілософського значення терміна «функція», яка визначається як «зовнішній прояв властивостей того чи іншого об'єкта в системі відносин» або як відносин «частини до цілого, при якому саме здійснення або будь-який вид прояву частини забезпечує існування або якусь певну форму прояву цілого» [6, с. 23]. Зі сказаного вище ясно, що провідне функціональне значення професійної рефлексії полягає в її особливому, цілісному впливі на особистість майбутнього педагога-музиканта – його мотиваційно-ціннісну, інтелектуальну та діяльнісну сфери. Рефлексія як акт відображення вчителем музичного мистецтва почуттів, думок та дій учнів (у контексті їх художньо-естетичної комунікації) також виявляється потужним регулятором та стимулом у духовно-перетворювальному професійному житті. Вважаємо, що у процесі художньо-педагогічного рефлексування ефект на вчителя і учнів у духовно-особистісному плані приблизно рівний. Справа в тому, що професійно-рефлексивній діяльності певною мірою притаманні властивості катарсису (очищення емоцій, духовне визволення, що призводить до радості, до розширення загальнолюдської здатності дивуватися і насолоджуватися світом, у тому числі власним). Це припущення обґрунтовується тим, що саме рефлексивне відношення найбільше характеризує гуманістичний підхід, передбачає його та створює умови для його реалізації.

Так, завдяки аксіологічній функції професійної рефлексії вчитель музичного мистецтва фіксує сенс і цінність тих «суб'єктів-об'єктів», з якими вступає у взаємодію в художньо-педагогічному процесі, виявляє принципи їх оцінки, засвоює та розширює професійно-ціннісні орієнтації, виходячи з яких оцінює себе та інших.

Наявність досить розвиненого рефлексивного ставлення до цілісної музично-педагогічної діяльності істотно перебудовує професійне мислення

педагога-музиканта, створює умови для накопичення ним творчого потенціалу. При цьому можна говорити і про «зворотну перспективу» (П. Флоренський): про вплив такого феномену як професійна рефлексія на музично-педагогічну теорію та практику (через особистість вчителя), яка виражається у стабілізації прогресивних ідей та підходів до даної галузі виховання, у появі інноваційних, «авторських» позицій, у розширенні «рефлексивного простору» у її теоретичних та практичних аспектах тощо. Все це дозволяє говорити про ще одну важливу функцію досліджуваної рефлексії – евристичної. Ця функція обумовлена, насамперед, специфікою професійної рефлексії, що містить безліч ознак «творчого».

Осмислення «чужого» досвіду – це ще один із проявів евристичної функції професійної рефлексії вчителя музичного мистецтва. Інтеріоризація передового музично-педагогічного досвіду, по суті, і є підтвердженням того, що педагог-музикант сам перебуває в рефлексивно-творчому стані, адже без першого не може бути другого, як і навпаки. «Необхідність рефлексивного ставлення педагога до своєї діяльності визначається тією обставиною, що індивідуальна діяльність будь-якого вчителя набуває сенсу лише у загальній системі роботи школи як цілісного соціального інституту» [5, с. 74].

У музично-педагогічній практиці професійна рефлексія має ще одну ознаку евристики – поєднання емоційного та логічного, художнього та технічного. Це ті специфічні її сторони, які «виходять» насамперед від самого музичного мистецтва, від емоційно-естетичної, художньо-творчої за природою професійної діяльності педагога-музиканта.

Евристична функція досліджуваної рефлексії знаходить яскраве вираження у тих якісних змінах, які завдяки рефлексивно-особистісному, творчому відношенню відбуваються як у цілісній музично-педагогічній практиці, так і у внутрішньому духовно-особистісному житті самого вчителя. Рефлексивні процеси у різних аспектах особистості та діяльності вчителя виконують не тільки контролюючу, оцінювальну роль, а й прогностичну. Вчитель музичного мистецтва завжди опиняється в ситуації «прогнозування» (відбір музичного матеріалу, способів художнього спілкування з ним тощо), що тримає його самого у стані творчої напруги та уваги. У цій ситуації йому доводиться щось «пояснити», «довести» чи «спростувати» у своїй позиції. Коло цих творчих дій, пов'язаних з емоційним піднесенням, інтелектуальним «пробудженням», вольовим натиском, відбиває зміст і логічну обумовленість професійної рефлексії, ставить їх у ряд необхідних для педагога засобів саморозвитку і самовдосконалення своєї професійної майстерності.

Характеризуючи пізнавально-орієнтаційну функцію рефлексії майбутнього педагога-музиканта, слід звернути увагу, що дане утворення

пов'язане з мотиваційно-ціннісними аспектами особистості. Своє вираження вона знаходить також і в тому, що рефлексивне ставлення допомагає вчителю музичного мистецтва на ще більш свідомій основі піддати критичному аналізу власний арсенал професійного досвіду (знань, умінь, особистісних якостей), виявити слабкі сторони, визначити шляхи свого подальшого саморозвитку, а воно завжди, так чи інакше, пов'язано з набуттям нових знань та способів діяльності, зі збагаченням на цій основі емоційно-ціннісного та творчого досвіду. Саме так і реалізується одна з важливих основ професійно-рефлексивної діяльності: через відношення внутрішнього досвіду до досвіду зовнішнього. Роблячи такий висновок, слід зазначити, що задля виникнення рефлексивного відношення недостатньо лише практичної неможливості «виконання» діяльності через відсутність, наприклад, знань, засобів, матеріалу тощо. Опинившись перед таким «бар'єром», педагог-музикант може обмежитися пізнавальним аналізом умов та предметної ситуації. У такому разі, його аналітична активність буде спрямована, передусім, на окремі «предмети зовнішнього оточення» (зміст занять, конкретний факт уроку тощо), а не власну діяльність як ціле.

Особливого значення у реалізації досліджуваної функції має «рефлексія на рефлексію», тобто послідовне усвідомлення педагогом-музикантом особливостей свого рефлексивного ставлення та індивідуально-особистісних способів його збагачення. Оскільки рефлексивні процеси (дії), спрямовані через свідомість вчителя музичного мистецтва на той чи інший аспект його професійної практики, то відповідно, охоплюють абсолютно всі рівні психіки особистості педагога-музиканта. Відтак, стає зрозуміло і роль цих процесів у набутті ним «знань про себе».

Висновки. Таким чином, професійна рефлексія стає важливим засобом досягнення вчителем музичного мистецтва особистісного «Я», в якому сходяться зовнішні, об'єктивні (соціокультурні) та внутрішні суб'єктивні (особистісні) фактори його професійного «буття». Враховуючи вищезазначене, під рефлексією вчителя музичного мистецтва ми розуміємо професійну рефлексію як психологічний механізм саморозвитку, що виявляється у здатності педагога займати аналітичну позицію відносно до себе та своєї професійної діяльності та дозволяє реалізувати свої індивідуально-творчі можливості пізнання та перетворення музично-педагогічної дійсності, включаючи до неї самого себе.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні закономірностей формування рефлексивних умінь майбутніх педагогів-музикантів, особливостей організації позааудиторної роботи як чинника формування рефлексивних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вульфів Б. З., Харькин В. Н. Педагогика рефлексии: взгляд на профессиональную подготовку учителя. Москва : «Издательство Магистр», 1999. 111 с.
2. Корсини Р., Ауэрбах А. Психологическая энциклопедия. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 1096 с.
3. Куєва Давіла Л. С. Рефлексивна компетентність у структурі особистості майбутніх учителів музики. *Вісник Черкаського педагогічного університету*. 2013. № 40 (293). С. 78–83.
4. Максименко В. Рефлексія – шлях до професійного самовизначення. *Психолог*. 2005. № 1. С. 20–22.
5. Мышление учителя: Личностный механизм и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. Москва : Педагогика, 1990. 104 с.
6. Померанц Г.П. В поисках общего и частного. *Советская музыка*. 1998. № 3. С. 12–18.
7. Слостенин В. А. Учитель в инновационных образовательных процессах. *Известие РАО*. 2003. № 3. С. 73.
8. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. Москва : Политиздат, 1992. 426 с.